

# بررسی واژه ها در آیین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور

پرویز محمد نراد

عضو هیئت علمی گروه حقوق دانسگاه

ازاد اسلامی واحد تهران جنوب

## مقدمه

آیین نامه جدید سازمان زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۲۰ به تأیید و تصویب ریاست محترم قوه قضاییه رسیده و در روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران نیز درج و منتشر شد که در حال حاضر بر اساس مفاد این آیین نامه جدید عمل و اقدام می شود.

لازم به ذکر است که آیین نامه اجرایی مصوب ۱۳۸۰/۴/۲۶ لغو و منسوخ اعلام شده است. این آیین نامه حاوی ۲۲۲ ماده و ۸۴ تبصره بوده است و در چهار بخش تنظیم شده بود. حال آنکه آیین نامه اجرایی فعلی سازمان شامل ۲۴۷ ماده و ۱۰۸ تبصره می باشد و در چهار بخش یا عناوین امور کلی - مقررات عمومی - رابطه محکوم با خارج از مراکز حرفه آموزی و اشتغال یا زندان - آماده سازی برای خروج از زندان و مراکز حرفه آموزی و اشتغال به طور کلی عمده تغییرات در چند محور بوده است که عبارتند از:

اول) تغییر در عناوین بخش ها یا فصول

دوم) تغییرات صرفاً کلمه ای یا ادبی آن هم به اختصار بدون آنکه از حیث محتوا و مفاد نسبت به سابق تغییری ایجاد شده باشد.

سوم) مواردی از مقررات آیین نامه سابق که به موجب آیین نامه جدید نسخ و لغو شده است.

چهارم) مواردی که در قالب ماده یا تبصره توسط آیین نامه جدید اضافه یا الحاق شده است.

پنجم) مواردی از آیین نامه سابق که در آیین نامه جدید مورد اصلاح قرار گرفته است و این اصلاحات به حدی بوده است که مفاد و محتوای آن مقررات را مورد تغییر قرار داده است.

مطابق ماده ۳ آیین نامه  
اجرائی سازمان زندان ها؛  
زندان محلی است که در  
آن محکومانی که حکم آنان  
قطعی شده است با معرفی  
مقام های صلاحیت دار  
قضایی و قانونی برای مدت  
معین یا به طور دائم به  
منظور تحمل کیفر، با هدف  
حرفه آموزی، بازپروری و  
بازسازی نگهداری  
می شوند

### ◆ جایگاه سازمان زندان ها

بر اساس ماده ۱ قانون تبدیل شورای... به سازمان زندان ها  
و... مصوب ۱۳۶۴/۱۱/۱۶ و ماده ۱ آیین نامه اجرایی مصوب  
۱۳۸۴/۹/۲۰ سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی  
کشور سازمانی است مستقل که به طور مستقیم زیر نظر  
رییس قوه قضاییه انجام وظیفه می نماید و به موجب ماده  
۳ قانونی مذکور رییس سازمان به پیشنهاد دادستان کل  
کشور و با حکم رییس قوه قضاییه برای مدت دو سال به این  
سمت منصوب می شود که نصب مجدد وی بلامانع است.  
همچنین عزل رییس سازمان قبل از اتمام مدت مأموریت  
نیز با رییس قوه قضاییه می باشد.

### ◆ تعریف و مفهوم زندان

ماده ۳ آیین نامه اجرایی، زندان بدین شرح تعریف  
نموده است: زندان محلی است که در آن محکومانی که  
حکم آنان قطعی شده است با معرفی مقام های صلاحیت  
دار قضایی و قانونی برای مدت معین یا به طور دائم به  
منظور تحمل کیفر، با هدف حرفه آموزی، بازپروری و  
بازسازی نگهداری می شوند. با توجه به تعریف مذکور  
عناصر تعریف را می توانیم به اختصار مور تحلیل و بررسی  
قرار دهیم تا درک آن سهل تر بوده و به طور دقیق زندان  
از سایر مراکز بازشناخته شود.

۱- زندان مکان و محلی خاص می باشد بنابراین دارای  
معماری ویژه ای با توجه به اهداف مجازات حبس بایستی  
باشد و توجه شود که چه اشخاصی در این مکان نگهداری  
می شوند لذا از لحاظ طراحی فنی و معماری به صورتی  
باید ساخته شود که همه جنبه ها و استانداردهای مدنظر  
لحاظ شده باشد.

۳- با معرفی مقام های صلاحیتدار صرفا مورد پذیرش  
مسئولات زندان قرار می گیرند. بعضی قضات اجرای حکام  
این وظیفه را بر عهده دارند. احکام قطعی حبس صادره

از سوی محاکم عمومی جزایی، انقلاب و کیفری استان  
بر عهده دادستان مجری حکم دادرسی عمومی و انقلاب  
ذیصلاح می باشد که غالباً توسط دادیاران اجرای احکام این  
مهم به عمل می آید. احکام قطعیت یافته محاکم نظامی ۱ و  
۲ و دادگاه های ویژه روحانیت و محاکم تعزیرات حکومتی  
به ترتیب توسط دادیار اجرای احکام دادرسی نظامی  
محل، دادیار اجرای احکام دادرسی ویژه روحانیت ذیصلاح  
و مسئول اجرای احکام اداره تعزیرات حکومتی محل مورد  
اقدام واقع می شوند.

۴- مدت حبس مذکور در دادنامه قطعی از دو حالت  
خارج نیست مدت معین مثلاً دو یا سه یا... سال حبس و  
حبس ابد. بنابراین حبس موقت مد نظر نمی باشد.

۵- اهداف نگهداری محکومان به حبس در زندان  
دارای دو بعد عینی و ذهنی می باشد. اول تحمل کیفر  
که همان محرومیت از آزادی می باشد که مجازات حبس  
صرفاً این نکته خواهد بود. و دوم حرفه آموزی، بازپروری و  
بازسازی نگهداری محکوم قطعی به حبس.

### ◆ تعریف و مفهوم بازداشتگاه

ماده ۴ آیین نامه اجرایی اشعار می دارد: بازداشتگاه  
محل نگهداری متهمانی است که با قرار کتبی مقام های  
صلاحیتدار تا اتخاذ تصمیم نهایی به آنجا معرفی می شوند  
که عناصر این تعریف نیز توضیحش عبارتست از:

۱- بازداشتگاه نیز مکانی است لذا با توجه به اینکه چه  
اشخاصی در آنجا نگهداری می شوند در معماری و طراحی  
آن بایستی اصول خاصی مد نظر قرار بگیرد.

۲- چه اشخاصی در بازداشتگاه نگهداری می شوند؟  
صرفاً اشخاصی که دارای عنوان متهم می باشند همچنین  
کسانی که حکم برایشان صادر شده باشد لکن هنوز قطعیت  
نیافته باشد و به عبارتی محکومان غیر قطعی به مجازات  
نیز مشمول احکام متهمان می باشند و در صورت اقتضای  
ضرورت که در بازداشت باشند محل نگهداری آنان نیز  
بازداشتگاه می باشد.

۳- حتماً می بایستی با قرار کتبی در بازداشتگاه معرفی  
و نگهداری شوند یعنی به طور شفاهی این امکان وجود  
ندارد. در خصوص قرار بایستی به نکاتی اشاره شود. قرار  
نوعی رای است که در ماهیت است لکن قاطع دعوای  
کیفری نمی باشد و منظور قرار تأمین کیفری است و به  
دو صورت ممکن است متعاقب صدور قرار تأمین کیفری  
شخصی به بازداشتگاه معرفی شود: اول غیر مستقیم یعنی  
یکی از قرارهای کفالت یا وثیقه صادر شود لکن متهم از  
معرفی کفیل یا تودیع وثیقه عاجز باشد که ضمانت اجرای  
آن دستور بازداشت می باشد یعنی قاضی متهم را تا زمانی  
که کفیل یا وثیقه ای معرفی یا تودیع نماید در بازداشت  
نگه می دارد و دوم مستقیم که قاضی پس از تفهیم اتهام  
برای وی قرار بازداشت موقت صادر می کند و شخص به

بازداشتگاه معرفی می شود.

لازم به ذکر است که بنا به مفاد تبصره یک ماده ۴ آیین نامه اجرایی تا هنگامی که بازداشتگاه های موضوع ماده ۴ ایجاد نشده است در زندان ها محل جداگانه و طبقه بندی شده ای برای نگهداری متهمان تحت قرار در نظر گرفته می شود و نگهداری متهمان با محکومان در یک مکان ممنوع است و همچنین با توجه به تبصره ۲ مهمین ماده با اجرای طرح ساماندهی منطقه ای زندان های کشور که از سوی سازمان زندان ها تعیین و ابلاغ می شود می توان محکومان به حبس های کوتاه مدت تا ۶ ماه را در بازداشتگاه نگهداری کرد.

### ◆ انواع زندان

ماده ۵ آیین نامه اجرایی زندان های کشور را به این شرح تقسیم بندی کرده است: زندان بسته و مراکز حرفه آموزی و اشتغال که این مراکز نیز دو نوع می باشند: موسسه های حرفه آموزی و موسسه های کاردرمانی که همان اردوگاه می باشند.

### ◆ تعریف زندان بسته

ماده ۶ آیین نامه اجرایی زندان بسته را تعریف کرده است. زندان بسته زندانی است محصور که با برج های دیده بانی که در پوشش داخلی و خارجی از حفاظت کامل و قوی و مستحکمی برخوردار می باشد که محکومان شب ها را در خوابگاه های اختصاصی یا گروهی نگهداری می شوند و روزها نیز بر حسب مورد در اردوگاه های داخل زندان کار می کنند و از برنامه های آموزشی و فنی و حرفه ای و تفریحی استفاده می شوند.

### ◆ مراکز حرفه آموزی

ماده ۷ آیین نامه اجرایی این مراکز را مکانی می داند که می تواند محصور و در پوشش خارجی دارای حفاظت مناسب یا نامحصور و بدون حفاظت و مامور انتظامی و یا در حالتی بینابین باشد و محکومان در این مراکز به طور گروهی به کار اعزام می شوند و پس از اتمام کار مجدداً به آسایشگاه های خود باز می گردند.

### ◆ نکته

محکومان بر چه اساسی و حسب صلاحدید چه مقامی در یکی از انواع زندان های فوق نگهداری می شوند؟ ماده ۸ آیین نامه اجرایی تکلیف سوال مذکور را مشخص کرده است. تمامی محکومان با در نظر گرفتن نوع و میزان محکومیت، پیشینه کیفری، شخصیت، اخلاق و رفتار به موجب تصمیم شورای طبقه بندی حسب مورد در زندان بسته یا مراکز حرفه آموزی نگهداری می شوند. البته در غیر این صورت اگر مقام قضایی مذکور در حکم صادره محل

خاصی را برای نگهداری محکوم تعیین کرده باشد مسئولان زندان تکلیف دارند بر اساس مفاد حکم صادره عمل نمایند و در صورت برخورد با مشکلی به مقام مذکور رجوع کنند. لازم به ذکر است محکومانی که در مراکز حرفه آموزی مشغول به کار می شوند در تمام ساعات کار و حرفه آموزی حق خروج از محل کار را نداشته و پس از خروج از آسایشگاه باید مستقیماً به محل کار رفته و به موقع نیز بازگردند. زمان ورود و خروج آنان در محل کار به دقت باید ثبت شود لذا محکومی که در این مراکز مرتکب تخلف شود با نظر شورای انضباطی زندان بسته منتقل می شود تا حسب مورد شورای طبقه بندی راجع به او تصمیم مقتضی اتخاذ نماید.

### ◆ موسسه کاردرمانی یا اردوگاه

ماده ۱۲ آیین نامه اجرایی اردوگاه را مرکزی می داند برای نگهداری متهمان و محکومان جرایم مواد مخدر و اعتیاد. راجع به اردوگاه و انواع آن و توضیح بیشتر به اختصار به منبع قانونی آن یعنی قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام اصلاحی ۱۳۷۶/۸/۱۷ اشاره می کنیم: بر اساس صدر ماده ۱۵ این قانون اعتیاد جرم است و به موجب تبصره ۳ ذیل ماده، دولت مکلف است برای احیا و ایجاد اردوگاه های بازپروری معتادین به مواد مخدر اقدام لازم را به عمل آورد.

همچنین بر اساس ماده ۴۲ دو تبصره آن به قوه قضاییه اجازه داده می شود که بخشی از محکومان مواد مخدر را به جای زندان در اردوگاه های خاص (با شرایط سخت و عادی) نگهداری نماید. اداره این اردوگاه ها به عهده قوه قضاییه (سازمان زندان های کشور) است. البته محاکم انقلاب نیز می توانند به جای کیفر حبس توقف در اردوگاه ها را برای محکومین تعیین نمایند.

بنابراین دو نوع اردوگاه پیش بینی شده است. اردوگاه بازپروری که مخصوص معتادین به مواد مخدر است و اردوگاه خاص که مخصوص نگهداری مجرمین و محکومان جرایم مواد مخدر است که خود دو نوع است: اردوگاه خاص با شرایط سخت و اردوگاه خاص با شرایط عادی.

### ◆ مراکز اقدامات تامینی و تربیتی

ماده ۱۴ آیین نامه اجرایی این مراکز را به این عبارت تعریف کرده است: موسسه هایی هستند که در آن جا متهمان و محکومان قبل و بعد یا ضمن اجرای مجازات یا مستقل از آن تا رفع حالتی که آن ها را در آینده در مظان ارتکاب جرم قرار می دهد، به حکم یا قرار کتبی مراجع قضایی نگهداری می شوند. این مراکز و موسسه ها بر اساس مواد ۱۵ تا ۱۷ عبارتند از: موسسه های صنعتی، کشاورزی و خدماتی، اداره های مراقبت بعد از خروج و کانون اصلاح و تربیت اطفال و نوجوانان بزهکار.

**سازمان زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور سازمانی مستقل است که به طور مستقیم زیر نظر رییس قوه قضاییه انجام وظیفه می نماید و به موجب ماده ۳ قانونی مذکور رییس سازمان به پیشنهاد دادستان کل کشور و با حکم رییس قوه قضاییه برای مدت دو سال به این سمت منصوب می شود**

#### ♦ اداره مراقبت بعد از خروج

مراکزی هستند که حمایت محکومان آزاد شده و واجد شرایط را بر عهده می گیرند که در همین زمینه دارای آیین نامه اجرایی حاوی یازده ماده و یک تبصره می باشد که در اردیبهشت ماه سال ۱۳۷۸ به تصویب رییس قوه قضاییه نیز رسیده است و مجری می باشد.

#### ♦ کانون اصلاح و تربیت

مرکزی است که اطفال و نوجوانان بزهکار کمتر از ۱۸ سال تمام در آنجا برای اصلاح، تربیت و آموزش نگهداری می شوند.

#### ♦ وظایف سازمان زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور

فصل دوم بخش اول آیین نامه اجرایی اختصاص به وظایف سازمان و مسئولان اداره کننده و ناظر زندان، بازداشتگاه ها، مراکز حرفه آموزی و اشتغال و سایر مراکز وابسته به سازمان دارد و از ماده ۱۸ تا ۴۶ به این امر پرداخته است با توجه به حجم گسترده وظایف به اختصار عناوین مربوطه را بیان و سپس اهم وظایف سازمان مورد اشاره قرار خواهند گرفت.

ماده ۱۸ در پانزده بند وظایف سازمان را ذکر نموده است. همچنین مواد ۱۹ تا ۲۳ نیز به سایر وظایف پرداخته است.

ماده ۲۴ در دوازده بند به وظایف روسای زندان ها، بازداشتگاه ها، مراکز حرفه آموزی و اشتغال، موسسه های صنعتی، کشاورزی و خدماتی و سایر موسسه ها و مراکز وابسته به سازمان اشاره کرده است که مواد ۲۵ تا ۲۷ نیز وظایف دیگری را نیز مورد ذکر قرار داده است.

ماده ۲۸ راجع به وظایف معاونت های زندان می باشد. وظایف فرمانده قرارگاه زندان حاوی ۱۳ بند در ماده ۲۹ آمده است.

وظایف هجده گانه افسر نگهبان زندان نیز در ماده ۳۰ مورد توجه گرفته است.

وظایف مسئول بازدید و کنترل ورود و خروج افراد و

وسایل نیز در ماده ۳۱ و در شش بند آمده است. راجع به رییس دفتر زندان و حدود اختیاراتش ماده ۳۶ به بیان مسایل پرداخته است.

وظایف مسئول شعبه اموال و انبار (صاحب جمع اموال) زندان به طور مبسوط در ماده ۳۷ بیان شده است (یازده مورد).

در خصوص اداره ها و واحدهای مددکاری و خدمات اجتماعی و وظایفش ماده ۳۸ اشارتی دارد.

ماده ۳۹ واحد بازپروری را ابداع نموده و در سه بند مشروح وظایف این واحد را بیان کرده است.

در خصوص روان شناسان زندان، مسئولان بهداری زندان و مربیان زندان ها به ترتیب مواد ۴۰، ۴۱ و ۴۲ به آنها اختصاص دارند.

دفتر جدید حمایت از حقوق شهروندی زندانیان و وظایف این دفتر که حاوی پنج بند می باشد در ماده ۴۴ و چهار تبصره ذیل آن آمده است.

وظایف قاضی ناظر زندان نیز در هشت بند در ماده ۴۵ مورد توضیح قرار گرفته است.

مهمترین و اصلی ترین وظیفه سازمان زندان ها عبارت است از نگهداری متهمان تحت قرار و محکومان به حبس که به موجب مقررات مربوطه اعمال می شود و سایر وظایف به اختصار عبارتند از:

اداره کلیه امور زندان ها، مراکز حرفه آموزی و اشتغال، بازداشتگاه ها و مراکز اقدامات تامینی و تربیتی کشور و موسسه های صنعتی، کشاورزی و خدماتی و سایر مراکز وابسته و همچنین ایجاد آنها.

انجام تحقیقات و پژوهش های نوین کیفرشناسانه به منظور بهبود شیوه ها و خدمات زندانبانی.

تعیین خط مشی، اداره و نظارت بر اجرای کلیه امور.

تهیه پیش نویس قوانین و مقررات مربوطه.

ایجاد امکانات و تسهیلات لازم و مناسب به منظور تصدی امور بازپروری.

انجام خدمات مشاوره های و مساعدت در جهت حل مشکلات محکومان و خانواده آنان.

جذب کمک های مردمی و ...

سیاست گذاری و برنامه ریزی کلیه امور مربوط به اشتغال و حرفه آموزی.

تهیه آمار و اطلاعات مورد نیاز.

تهیه و پیشنهاد اسامی محکومان واجد شرایط آزادی مشروط و ارایه آن به قاضی ناظر زندان.

تهیه و پیشنهاد اسامی محکومان واجد شرایط عفو و ارایه آن به کمیسیون عفو و بخشودگی.

برنامه ریزی برای مراقبت بعد از خروج محکومان با همکاری دستگاه های ذیربط.

آموزش کارکنان همسو با موازین کیفرشناسی نوین و

سیاست های توسعه قضایی قوه قضاییه.